THE PERSPECTIVE OF NEW ERA SCIENCES
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
www.global-science-review.com
editor@global-science-review.com

MAKTABGACHA TA'LIMDA INKLYUZIV TA'LIMNI SHAKLLANTIRISH: MUAMMOLAR, IMKONIYATLAR VA RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

Farg`ona viloyati Pedagogik mahorat markazi o`qituvchisi
Qodirova Gulnoza Rahmatjon qizi
qodirovag71@gmail.com
Qodirova G.R+998905322283orcid.org0009-0000-9264-1195

Annotatsiya Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'limni shakllantirishning nazariy, metodologik va amaliy asoslari tahlil qilinadi. Inklyuziv ta'limning mazmun-mohiyati, pedagogik tamoyillari, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalarning ta'lim-tarbiya jarayonida to'laqonli ishtirokini ta'minlash omillari yoritiladi. Shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida inklyuziv muhitni yaratish, pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish, ta'lim jarayonini individuallashtirish, ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish hamda mutaxassislararo hamkorlikni yo'lga qo'yish masalalariga alohida e'tibor qaratiladi. Tadqiqotda ilmiy adabiyotlar va me'yoriy-huquqiy hujjatlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, tizimlashtirish hamda pedagogik umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Tahlil natijasida inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlar aniqlashtirilib, maktabgacha ta'lim amaliyotini takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim, inklyuziv ta'lim, alohida ta'lim ehtiyojlari, teng imkoniyatlar, individual yondashuv, differensial ta'lim, pedagogik kompetensiya, korreksion-pedagogik yordam, ijtimoiy moslashuv, ota-onalar hamkorligi.

Аннотация: В статье анализируются теория и методологические основы инклюзивного образования в контексте дошкольного воспитания. Рассматривается сущность инклюзивного образования и педагогические процессы, направленные на обеспечение полноценного участия всех детей — в том числе имеющих особые образовательные потребности — в образовательной деятельности. Особое внимание уделяется созданию инклюзивной среды в дошкольных образовательных организациях, развитию профессиональной компетентности педагогов, индивидуализации образовательного процесса, расширению сотрудничества с родителями, а также междисциплинарному взаимодействию с участием медицинских работников. В работе использованы такие методы, как анализ научной литературы, сравнительный анализ, систематизация и педагогическое обобщение. На основе проведенного анализа разработаны рекомендации по созданию организационно-педагогических условий, необходимых для реализации инклюзивного образования в практике дошкольных учреждений.

Ключевые слова: дошкольное образование, инклюзивное образование, специальное образование, равные возможности, индивидуальные условия, дифференцированное обучение, педагогическая компетентность, коррекционно-педагогическое сопровождение, социальная адаптация, сотрудничество с родителями.

Abstract: This article analyzes the theory and methodological foundations of inclusive education within the context of preschool education. It examines the nature of inclusive education and its pedagogical processes, which are aimed at ensuring the full participation of children—including those with special educational needs—in the educational process. Particular attention is given to fostering an inclusive environment in preschool institutions, developing the professional competence of educators, individualizing the educational process, enhancing collaboration with

parents, and promoting interdisciplinary interaction involving medical staff. The study employs methods such as the analysis of scholarly literature, comparative analysis, systematization, and pedagogical generalization. Based on this analysis, recommendations are developed regarding the organizational and pedagogical conditions necessary to implement inclusive education in preschool practice.

Keywords: preschool education, inclusive education, special education, equal opportunity, individual conditions, differentiated instruction, pedagogical competence, corrective and pedagogical support, social adaptation, collaboration with parents.

KIRISH

Bugungi kunda ta’lim tizimini insonparvarlashtirish, har bir bolaning shaxsiy imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish va sifatli ta’lim olish huquqini ta’minlash jahon ta’lim siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha ta’lim bosqichida bolalarning individual xususiyatlari, rivojlanish sur’ati, qiziqishlari va ehtiyojlarini hisobga olish ularning keyingi ta’lim faoliyati hamda ijtimoiy hayotga moslashuvi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtayi nazardan, inklyuziv ta’limni maktabgacha ta’lim tizimida shakllantirish zamonaviy pedagogikaning dolzarb vazifalaridan biridir. Inklyuziv ta’lim — barcha bolalarning, jumladan, jismoniy, sensor, intellektual, kommunikativ yoki boshqa rivojlanish xususiyatlariga ega bolalarning ta’lim olish, tengdoshlari bilan muloqot qilish va jamoa hayotida ishtirok etish imkoniyatlarini ta’minlashga qaratilgan ta’lim yondashuvidir. Uning asosiy mohiyati bolani mavjud ta’lim muhitiga moslashtirish bilangina cheklanmay, balki ta’lim muhitini bolalarning xilma-xil ehtiyojlariga mos ravishda takomillashtirishdan iborat.

Inklyuziv ta’limni faqat nogironligi bo‘lgan bolalarning umumiy guruhlarda ta’lim olishi sifatida talqin qilish yetarli emas. Chunki ta’limdagi tenglik bolani

guruhga qabul qilish bilan emas, balki uning mashg‘ulotlarda faol ishtirok etishi, o‘z imkoniyatlariga muvofiq rivojlanishi, o‘zini xavfsiz his qilishi va tengdoshlari tomonidan qabul qilinishi bilan belgilanadi. Shuning uchun inklyuzivlik ta’lim tashkilotining boshqaruvi, pedagogik metodlari, moddiy-texnik sharoitlari va ijtimoiy munosabatlarini qamrab oluvchi yaxlit tizim sifatida qaralishi lozim. O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni rivojlantirishning huquqiy asoslari bosqichma-bosqich takomillashtirilmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-son “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunining 20-moddasida inklyuziv ta’lim alohida ta’lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda ta’lim tashkilotlarida barcha ta’lim oluvchilar uchun teng imkoniyatlarni ta’minlashga qaratilganligi belgilangan [1]. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son qarori esa alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirish va inklyuziv ta’limni rivojlantirish yo‘nalishlarini belgilab bergan. UNESCO materiallarida ham maktabgacha yoshdagi bolalar uchun inklyuziv ta’limni rivojlantirish ta’limdagi tenglikni ta’minlash, bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash va oilalar bilan hamkorlikni kuchaytirish bilan uzviy bog‘liq ekani ta’kidlanadi [3]. UNICEFning O‘zbekistondagi faoliyati doirasida esa maktabgacha ta’limdan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish, pedagoglarni qo‘llab-quvvatlash va inklyuziv maktabgacha ta’lim modellarini rivojlantirish muhim yo‘nalishlar sifatida qayd etilgan. Shu bilan birga, inklyuziv ta’limni amaliyotga joriy etish pedagoglarning maxsus tayyorgarligi, moslashtirilgan o‘quv materiallari, qulay jismoniy muhit, mutaxassislar bilan hamkorlik va ota-onalarning ijobiy munosabatiga bog‘liq. Ushbu omillardan birining yetishmasligi bolaning ta’lim jarayonidagi ishtirokini cheklashi mumkin. Tadqiqotning maqsadi — maktabgacha ta’lim tashkilotlarida inklyuziv ta’limni shakllantirishning nazariy va tashkiliy-pedagogik asoslarini tahlil qilish hamda uning samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: inklyuziv ta’lim tushunchasi va uning asosiy pedagogik tamoyillarini yoritish; maktabgacha ta’limda inklyuziv muhitni shakllantirishga ta’sir etuvchi omillarni aniqlashtirish; inklyuziv ta’limni tashkil etishda uchraydigan muammolarni tizimlashtirish; pedagog, ota-ona va tegishli mutaxassislar hamkorligining ahamiyatini asoslash; maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot obyekti — maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim-tarbiya jarayoni. Tadqiqot predmeti — maktabgacha ta’limda inklyuziv ta’limni shakllantirishning mazmuni, metodlari, tashkiliy shakllari va pedagogik shart-sharoitlari. Tadqiqotning ilmiy-amaliy ahamiyati shundan iboratki, unda inklyuziv ta’limni tashkil etishning o‘zaro bog‘liq omillari tizimlashtirilib, ularni maktabgacha ta’lim amaliyotida qo‘llashga doir tavsiyalar taklif etiladi. Mazkur tadqiqot nazariy-tahliliy xususiyatga ega bo‘lib, maktabgacha ta’limda inklyuziv ta’limni shakllantirish masalalarini ilmiy manbalar va me’yoriy-huquqiy hujjatlar asosida o‘rganishga yo‘naltirildi. Tadqiqot metodologiyasining asosini ta’limda teng imkoniyatlarni ta’minlash, bolaga yo‘naltirilgan yondashuv, individual rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash va ta’lim muhitini moslashtirish tamoyillari tashkil etdi. Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi. Ilmiy adabiyotlar va me’yoriy-huquqiy hujjatlarni tahlil qilish. Inklyuziv ta’limning mazmuni, maqsadi va asosiy tamoyillarini aniqlashtirish uchun O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, inklyuziv ta’limga oid qarorlar hamda UNESCO va UNICEF materiallari o‘rganildi. Ushbu tahlil inklyuziv ta’limning huquqiy, pedagogik va ijtimoiy asoslarini yoritishga xizmat qildi. Qiyosiy tahlil metodi. An’anaviy ta’lim yondashuvlari bilan inklyuziv ta’limning maqsadlari, ta’lim jarayonini tashkil etish xususiyatlari va bolalarning ishtirokini ta’minlash usullari qiyoslandi. Bunda asosiy e’tibor barcha bolalar uchun yagona talabni qo‘llash bilan ularning individual ehtiyojlariga mos sharoit yaratish o‘rtasidagi farqlarni aniqlashga qaratildi. Tizimli

yondashuv. Inklyuziv ta’lim alohida pedagogik tadbir sifatida emas, balki boshqaruv, kadrlar tayyorgarligi, jismoniy muhit, ta’lim mazmuni, psixologik qo‘llab-quvvatlash va oilaviy hamkorlikdan tashkil topgan yaxlit tizim sifatida o‘rganildi. Bu yondashuv ta’lim sifatiga ta’sir qiluvchi omillar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni aniqlash imkonini berdi. Pedagogik umumlashtirish. O‘rganilgan manbalardagi nazariy qarashlar umumlashtirilib, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida inklyuziv muhitni shakllantirishga doir ustuvor yo‘nalishlar ajratib olindi. Shuningdek, pedagogik jarayonni tashkil etish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Tahlilning asosiy yo‘nalishlari quyidagicha belgilandi: ta’lim olish imkoniyatlarining tengligi; ta’lim muhitining qulayligi; mashg‘ulotlarning individuallashtirilishi; pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi; bolalar o‘rtasidagi ijtimoiy munosabatlar; ota-onalar va mutaxassislar bilan hamkorlik; ta’lim natijalarini kuzatish va baholash. Tadqiqot doirasida alohida dala tajribasi, so‘rovnoma yoki statistik kuzatuv o‘tkazilmadi. Shu sababli maqolada keltirilgan natijalar eksperimental samaradorlik ko‘rsatkichlari emas, balki ilmiy manbalar tahlili asosida shakllantirilgan nazariy xulosalar va amaliy tavsiyalardir. Mazkur metodologik yondashuv natijalarni to‘g‘ri talqin qilish va keyingi empirik tadqiqotlar uchun yo‘nalishlarni belgilash imkonini beradi.

Tadqiqot doirasida amalga oshirilgan nazariy tahlil natijasida maktabgacha ta’lim tashkilotlarida inklyuziv ta’limni shakllantirishga ta’sir etuvchi asosiy omillar tizimlashtirildi. Tahlil inklyuziv ta’limning samarali tashkil etilishi faqat bolalarni ta’lim tashkilotiga qabul qilish bilan emas, balki ularning ta’lim-tarbiya jarayonida faol ishtirokini ta’minlovchi sharoitlarni yaratish bilan belgilanishini ko‘rsatadi. Inklyuziv ta’limni shakllantirishning asosiy pedagogik tamoyillari Inklyuziv maktabgacha ta’limni tashkil etishda quyidagi tamoyillarga tayanish maqsadga muvofiq. Teng imkoniyatlar tamoyili. Har bir bola ta’lim olish, o‘ynash, muloqot qilish va o‘z qobiliyatlarini namoyon etish imkoniyatiga ega bo‘lishi lozim. Teng

imkoniyat barcha bolalarga mutlaqo bir xil sharoit yaratish emas, balki ularning ehtiyojlariga mos yordam va vositalarni taqdim etishni anglatadi. Individual yondashuv tamoyili. Bolalarning rivojlanish sur'ati, qiziqishlari, muloqot usullari, idrok etish imkoniyatlari va mustaqillik darajasi bir-biridan farq qiladi. Shu sababli pedagog mashg'ulotlarning mazmuni, topshiriqlar murakkabligi, ko'rgazmali vositalar va yordam darajasini bolalarning individual xususiyatlariga moslashtirishi kerak. Ijtimoiy ishtirok tamoyili**.** Alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalar guruhdagi umumiy tadbirlardan chetda qolmasligi, tengdoshlari bilan birgalikda o'ynashi va hamkorlikdagi mashg'ulotlarda qatnashishi zarur. Buning uchun jamoaviy o'yinlar, juftlikdagi topshiriqlar va o'zaro yordamga asoslangan faoliyat turlaridan foydalanish mumkin. Kamsitmaslik va hurmat tamoyili**.** Bolaning jismoniy yoki rivojlanish xususiyatlari uning qadr-qimmati, huquqlari va ta'lim olish imkoniyatlarini cheklash uchun asos bo'la olmaydi. Pedagogik muhitda ijobiy munosabat, o'zaro hurmat va turli xususiyatlarga nisbatan bag'rikenglikni shakllantirish muhimdir. Uzluksizlik tamoyili**.** Bolaning rivojlanishini qo'llab-quvvatlash maktabgacha ta'lim tashkiloti, oila va tegishli mutaxassislarning o'zaro hamkorligiga asoslanishi lozim. Maktabgacha ta'limdan boshlang'ich ta'limga o'tishda ham zarur ma'lumotlar va pedagogik tavsiyalarning izchil davom ettirilishi muhim ahamiyatga ega. Inklyuziv ta'limni shakllantirishning tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlari, Tahlil natijalariga ko'ra, maktabgacha ta'lim tashkilotida inklyuziv muhitni shakllantirish uchun bir-birini to'ldiruvchi bir necha yo'nalishda ish olib borish zarur. Birinchidan, jismoniy va psixologik jihatdan qulay muhit yaratish. Ta'lim tashkilotining hududi, kirish yo'laklari, xonalar, sanitariya sharoitlari, mebel va o'yin maydonchalari bolalarning turli ehtiyojlarini hisobga olgan holda tashkil etilishi kerak. Zaruratga qarab panduslar, tutqichlar, moslashtirilgan mebellar, yirik tasvirli belgilar va xavfsiz harakatlanish yo'laklari ta'minlanadi. Shovqinga sezgir bolalar uchun tinchlanish burchagi yoki qisqa muddat dam olish imkoniyati ham foydali bo'lishi mumkin. Psixologik qulaylik esa bolani mazax qilish, kamsitish,

chetlatish va uning imkoniyatlarini oldindan cheklashga yo‘l qo‘ymaslikni nazarda tutadi. Guruhda ijobiy muloqot, o‘zaro yordam va turli xususiyatlarni tabiiy qabul qilish madaniyatini rivojlantirish zarur. Ikkinchidan, ta’lim mazmuni va metodlarini moslashtirish. An’anaviy mashg‘ulotlarda barcha bolalardan bir xil tezlikda va bir xil usulda natijaga erishish talab qilinishi mumkin. Inklyuziv yondashuvda esa umumiy ta’lim maqsadi saqlangan holda unga erishish yo‘llari turlicha tashkil etiladi. Masalan, ertakni o‘rganish mashg‘ulotida ayrim bolalar matnni tinglash, boshqalari rasmlarni ko‘rish, yana boshqalari predmetlarni ushlab ko‘rish yoki obrazlarni harakat orqali ifodalash yordamida faoliyatga jalb qilinishi mumkin. Eshitishida qiyinchilik bo‘lgan bolaga ko‘rgazmali materiallar, nutqiy muloqotda qiynaladigan bolaga rasmlar va imo-ishoralar, mayda motorikasi cheklangan bolaga esa yirik hajmli didaktik vositalar yordam berishi mumkin. Bu yondashuv ta’limni soddalashtirishni emas, balki bolaning mazmunni o‘zlashtirishi va o‘z imkoniyatlarini namoyon etishi uchun mos yo‘llarni taqdim etishni anglatadi. Uchinchidan, pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish. Inklyuziv ta’limning samaradorligi ko‘p jihatdan tarbiyachining bilim va ko‘nikmalariga bog‘liq. Pedagog alohida ta’lim ehtiyojlarini kuzatish, rivojlanish xususiyatlarini to‘g‘ri tushunish, mashg‘ulotlarni moslashtirish, ijobiy xulq-atvorni qo‘llab-quvvatlash va ota-onalar bilan samarali muloqot qilish bo‘yicha tayyorgarlikka ega bo‘lishi kerak. Buning uchun malaka oshirish kurslari, amaliy seminarlar, mentorlik, ochiq mashg‘ulotlar, tajriba almashish va mutaxassislar maslahatlarini yo‘lga qo‘yish lozim. Pedagogning vazifasi tashxis qo‘yish emas, balki bolaning ta’limdagi ehtiyojlarini kuzatish, qayd etish va tegishli mutaxassislar bilan hamkorlikda pedagogik yordamni tashkil etishdir. To‘rtinchidan, mutaxassislararo hamkorlikni yo‘lga qo‘yish. Tarbiyachi, psixolog, logoped, maxsus pedagog, tibbiyot xodimi va boshqa tegishli mutaxassislar o‘z vakolatlari doirasida hamkorlik qilishi kerak. Bunday hamkorlik bolaning ehtiyojlarini yaxlit tushunish, individual rivojlanish maqsadlarini belgilash va ko‘rsatilayotgan yordamning izchilligini ta’minlashga

xizmat qiladi. Beshinchidan, oila bilan hamkorlikni mustahkamlash. Ota-onalar bolaning rivojlanishi, qiziqishlari, kundalik odatlari va muloqot xususiyatlari haqida muhim ma'lumotlarga ega. Shu sababli pedagoglar ota-onalarni ta'lim jarayonining faol hamkori sifatida jalb etishi zarur. Individual suhbatlar, maslahatlar, ota-onalar yig'ilishlari va birgalikdagi rivojlantiruvchi tadbirlar bu borada samarali vositalardir. Inklyuziv ta'limni tashkil etishda uchraydigan muammolar Nazariy va me'yoriy manbalar tahlili asosida maktabgacha ta'limda inklyuziv ta'limni rivojlantirishga to'sqinlik qilishi mumkin bo'lgan quyidagi muammolar ajratildi. Birinchi muammo — pedagoglarning inklyuziv ta'limga oid maxsus bilim va amaliy ko'nikmalari yetarli darajada shakllanmaganligi. Ayrim hollarda pedagoglar bolalarning individual ehtiyojlarini aniqlash va mashg'ulotlarni moslashtirish bo'yicha metodik yordamga muhtoj bo'lishi mumkin. Ikkinchi muammo — moddiy-texnik sharoitlarning cheklanganligi. Barcha ta'lim tashkilotlarida qulay infratuzilma, moslashtirilgan didaktik materiallar, yordamchi texnologiyalar va xavfsiz harakatlanish imkoniyatlari bir xil darajada mavjud bo'lmasligi mumkin. Uchinchi muammo — ijtimoiy stereotiplar va noto'g'ri qarashlar. Bolaning rivojlanishidagi farqlarni uning imkoniyatlari cheklanganligining mutlaq belgisi sifatida qabul qilish, uni guruh faoliyatidan chetlashtirish yoki ota-onalarning xavotirlarini e'tiborsiz qoldirish inklyuziv muhitning shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. To'rtinchi muammo mutaxassislararo hamkorlikning izchil tashkil etilmasligi. Pedagog, oila va tegishli mutaxassislar o'rtasida axborot almashinuvi yetarli bo'lmasa, bolaga ko'rsatiladigan yordamning uzviyligi susayadi. Beshinchi muammo — inklyuziv ta'lim natijalarini baholash mezonlarining aniq belgilanmaganligi. Faqat bolaning mashg'ulotga qatnashishi yoki topshiriqni bajarishiga qarab xulosa chiqarish uning ijtimoiy ishtiroki, mustaqilligi, muloqoti va emotsional farovonligini to'liq aks ettirmaydi. Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun inklyuziv ta'limni alohida tadbirlar yig'indisi sifatida emas, balki pedagogik boshqaruv, metodik ta'minot, inson resurslari va ijtimoiy hamkorlikni qamrab olgan

tizim sifatida rivojlantirish lozim. Inklyuziv ta'lim samaradorligini baholash mezonlari Inklyuziv ta'limning natijadorligini baholashda bolaning faqat akademik yoki bilish ko'nikmalarini emas, balki rivojlanishining boshqa jihatlarini ham hisobga olish kerak. Tahlil asosida quyidagi mezonlar taklif etiladi. Ushbu mezonlar asosida pedagogik kuzatuv varaqalari, individual rivojlanish qaydlari, ota-onalar bilan suhbatlar va mashg'ulotlarni tahlil qilish usullaridan foydalanish mumkin. Baholash bolaning boshqa bolalarga nisbatan qanchalik tez rivojlanayotganini aniqlash uchun emas, balki uning o'zidagi o'zgarishlarni kuzatish va zarur yordamni takomillashtirish uchun xizmat qilishi kerak. Tadqiqot natijalari maktabgacha ta'limda inklyuziv ta'limni shakllantirish ko'p omilli va tizimli jarayon ekanini ko'rsatadi. Uning samaradorligi ta'lim muassasasiga qabul qilish imkoniyatining mavjudligi bilan cheklanmaydi. Bola ta'lim jarayonida o'zini jamoaning teng huquqli a'zosi sifatida his qilishi, faoliyatlarda qatnashishi va o'z imkoniyatlariga muvofiq rivojlanishi uchun pedagogik hamda ijtimoiy sharoitlar yaratilishi zarur. *Childhood Care and Education: From Commitment to Action* nomli materialida erta yoshdagi bolalar ta'limida inklyuzivlikni rivojlantirish uchun siyosiy majburiyatlarni amaliy chora-tadbirlar bilan uyg'unlashtirish, xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish va bolalarning turli ehtiyojlarini hisobga olish zarurligi ta'kidlanadi. Mazkur yondashuv maktabgacha ta'lim tashkilotlarida inklyuzivlikni faqat pedagogning shaxsiy tashabbusiga bog'lab qo'ymasdan, muassasa miqyosida rejalashtirish va boshqarish zarurligini asoslaydi. UNESCOning inklyuziv erta bolalik ta'limiga oid boshqa tahliliy materiallarida ham sifatli ta'limga erishish uchun pedagoglarni tayyorlash, oilalar bilan ishlash, turli xizmatlar o'rtasidagi hamkorlik va moslashtirilgan o'quv dasturlarining ahamiyati qayd etiladi . Bu holat inklyuziv ta'limning muvaffaqiyati bitta metod yoki vositaga emas, balki bir-birini to'ldiruvchi omillarga bog'liqligini ko'rsatadi. O'zbekiston sharoitida mazkur masalaning ahamiyati milliy ta'lim islohotlari bilan ham belgilanadi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunda inklyuziv ta'limning huquqiy jihatdan

mustahkamlanishi barcha ta’lim oluvchilar uchun teng imkoniyatlarni ta’minlashga yo‘naltirilgan muhim asos hisoblanadi . Prezidentning PQ-4860-son qarorida esa alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirish masalalari belgilangan . Shu bilan birga, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida mazkur yondashuvni amalga oshirishda maktab ta’limiga oid tartiblarni maktabgacha ta’limga avtomatik ravishda tatbiq etmasdan, tegishli me’yoriy hujjatlar va yosh xususiyatlarini hisobga olish zarur. UNICEFning O‘zbekistondagi maktabgacha ta’limga oid ma’lumotlarida ham xizmatlar qamrovini kengaytirish bilan bir qatorda ta’lim sifati, pedagoglarni kasbiy rivojlantirish va inklyuziv maktabgacha ta’lim modellarini ishlab chiqishga e’tibor qaratiladi . Bu yondashuv inklyuziv ta’limni faqat infratuzilmaviy masala sifatida emas, balki ta’lim mazmuni va pedagogik amaliyotni takomillashtirish vazifasi sifatida ham ko‘rib chiqish kerakligini anglatadi. Tahlil natijalari asosida quyidagi amaliy yo‘nalishlarni ustuvor deb hisoblash mumkin. Birinchi yo‘nalish inklyuziv ta’limning ichki boshqaruv mexanizmini shakllantirish. Har bir maktabgacha ta’lim tashkilotida mavjud sharoitlar, pedagoglarning tayyorgarligi va bolalarning ehtiyojlari tahlil qilinib, bosqichma-bosqich rivojlantirish rejasi ishlab chiqilishi kerak. Rejada mas’ul shaxslar, amalga oshirish muddati va natijalarni baholash mezonlari belgilanishi lozim. Ikkinchi yo‘nalish — pedagogik amaliyotni moslashtirish. Mashg‘ulotlarni rejalashtirishda ko‘rgazmali, eshitish, harakat va amaliy faoliyatga asoslangan vositalarni uyg‘unlashtirish maqsadga muvofiq. Bu yondashuv alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bolalar bilan bir qatorda barcha tarbiyalanuvchilarning ham ta’lim jarayonidagi ishtirokini kengaytirishi mumkin. Uchinchi yo‘nalish — individual rivojlanish maqsadlarini belgilash. Har bir bolaning kuchli tomonlari, qiziqishlari, ehtiyojlari va rivojlanish yo‘nalishlari kuzatuvlar asosida aniqlanib, zarur hollarda individual pedagogik qo‘llab-quvvatlash rejasi tuzilishi mumkin. Bunda ota-onalar va tegishli mutaxassislarning fikrlari hisobga olinishi, bolaning shaxsiy ma’lumotlari esa maxfiy saqlanishi lozim.

To‘rtinchi yo‘nalish — pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta’minlash. Malaka oshirish faoliyati nazariy ma’ruzalar bilan cheklanib qolmasligi, balki real pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, moslashtirilgan mashg‘ulotlarni loyihalash, kuzatuv natijalarini muhokama qilish va tajriba almashishni ham qamrab olishi kerak. Beshinchi yo‘nalish — ota-onalar va jamoatchilik bilan hamkorlikni kuchaytirish. Inklyuziv ta’lim haqida tushuntirish ishlari olib borish, ota-onalarning savollariga asosli javob berish va bolalar o‘rtasida o‘zaro hurmatni rivojlantirishga qaratilgan tadbirlarni tashkil etish muhimdir. Oltinchi yo‘nalish — monitoring va tahlilni joriy etish. Ta’lim muassasasida inklyuzivlik holati muntazam ravishda baholanib, aniqlangan muammolar asosida rivojlantirish choralari belgilanadi. Monitoringda bolalarning ta’limga qatnashishi, mashg‘ulotlardagi ishtiroki, ijtimoiy munosabatlari, mustaqilligi va ota-onalar bilan hamkorlik darajasi hisobga olinishi maqsadga muvofiq. Muhokama natijasida shunday xulosaga kelish mumkinki, inklyuziv ta’limni shakllantirishning markazida bolaning ehtiyojlari va huquqlari turishi kerak. Ta’lim muassasasi, pedagoglar va ota-onalarning vazifasi bolani mavjud tizimga majburan moslashtirish emas, balki uning rivojlanishi uchun to‘siqlarni kamaytirish va mazmunli ishtirokini ta’minlashdan iborat. Shu bilan birga, mazkur maqola nazariy tahlilga asoslanganligi sababli taklif etilgan yondashuvlarning amaliy samaradorligini aniqlash uchun keyingi bosqichda maktabgacha ta’lim tashkilotlarida kuzatuv, pedagoglar va ota-onalar o‘rtasida so‘rovnoma, tajriba-sinov ishlari hamda taqqoslama tahlillar o‘tkazish zarur. Bu inklyuziv ta’limni tashkil etishning mahalliy sharoitlarga mos modelini ishlab chiqishga imkon beradi.

XULOSA

O‘tkazilgan nazariy tahlil maktabgacha ta’limda inklyuziv ta’limni shakllantirish zamonaviy pedagogikaning muhim yo‘nalishlaridan biri ekanini ko‘rsatadi. Inklyuziv ta’lim har bir bolaning ta’lim olish huquqini ta’minlash,

individual imkoniyatlarini rivojlantirish, tengdoshlari bilan ijtimoiy munosabatlarga kirishish va jamiyat hayotida faol ishtirok etishiga sharoit yaratishga xizmat qiladi.

Tadqiqot asosida quyidagi xulosalar shakllantirildi:

Inklyuziv ta’limni faqat alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bolalarni umumiy guruhga qabul qilish bilan cheklash mumkin emas. Uning asosiy mezoni bolaning ta’lim jarayonida faol va mazmunli ishtirok etishi hisoblanadi.

Inklyuziv muhitni shakllantirish jismoniy qulaylik, psixologik xavfsizlik, moslashtirilgan ta’lim mazmuni, individual yondashuv va pedagogik qo‘llab-quvvatlashning uyg‘unligiga bog‘liq.

Pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini oshirish, mutaxassislararo hamkorlikni tashkil etish va ota-onalarni ta’lim jarayoniga faol jalb etish inklyuziv ta’limning muhim tashkiliy-pedagogik shartlari hisoblanadi.

Inklyuziv ta’lim samaradorligini baholashda bolaning faqat topshiriqlarni bajarish natijalarini emas, balki ijtimoiy ishtiroki, mustaqilligi, muloqoti, emotsional farovonligi va individual rivojlanishidagi o‘zgarishlarni ham hisobga olish lozim.

Inklyuziv ta’limni rivojlantirish uchun maktabgacha ta’lim tashkilotlarida mavjud muammolarni aniqlash, rivojlantirish rejalarini ishlab chiqish, pedagogik faoliyatni monitoring qilish va natijalarga asoslangan takomillashtirish choralarini amalga oshirish zarur.

O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni rivojlantirish bo‘yicha huquqiy asoslar mavjud bo‘lib, ularni maktabgacha ta’lim amaliyotida samarali ro‘yobga chiqarish uchun metodik ta’minot, kadrlar tayyorgarligi, infratuzilma va idoralararo hamkorlikni yanada rivojlantirish muhimdir.

Umuman olganda, maktabgacha ta’limda inklyuziv ta’limni shakllantirish barcha bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratish bilan birga, insonparvarlik, o‘zaro hurmat, hamkorlik va ijtimoiy mas’uliyat qadriyatlarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Har bir bola o‘z imkoniyatlari va individual xususiyatlaridan qat’i nazar, ta’lim jarayonining faol ishtirokchisi bo‘lishi uchun sharoit yaratish inklyuziv pedagogikaning asosiy vazifasidir.

Amaliy tavsiyalar

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida inklyuziv ta’limni takomillashtirish maqsadida quyidagi ishlarni amalga oshirish tavsiya etiladi: har bir tashkilotda inklyuziv ta’limga tayyorlik darajasini aniqlash va mavjud to‘siqlarni baholash; tarbiyachilar uchun inklyuziv pedagogika, differensial ta’lim va individual yondashuvga oid amaliy seminarlar tashkil etish; guruh xonalari va o‘yin maydonchalarining jismoniy hamda axborot jihatdan qulayligini oshirish; bolalarning ehtiyojlariga mos ko‘rgazmali, sensor va yordamchi ta’lim vositalarini joriy etish; ota-onalar, pedagoglar va tegishli mutaxassislar o‘rtasida muntazam hamkorlik mexanizmini yo‘lga qo‘yish; bolalarning individual rivojlanish dinamikasini kuzatish va baholash mezonlarini ishlab chiqish; inklyuziv ta’limning samarali usullarini aniqlash uchun mahalliy tajriba-sinov va ilmiy-amaliy tadqiqotlarni kengaytirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son. 20-modda — Inklyuziv ta’lim. — URL: https://lex.uz/docs/-5013007
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini

yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. — URL: https://www.lex.uz/acts/-5044711

3. UNESCO. Inclusive Early Childhood Care and Education: From Commitment to Action. Paris: UNESCO, 2021. — URL:https://www.unesco.org/en/articles/inclusive-early-childhood-care-and-education-commitment-action
4. UNICEF Uzbekistan. Early Childhood Education. Maktabgacha ta’limni rivojlantirish, ta’lim sifati va inklyuziv yondashuvlarga oid ma’lumotlar. — URL:https://www.unicef.org/uzbekistan/en/early-childhood-education
5. UNESCO. Right from the Start: Build Inclusive Societies through Inclusive Early Childhood Education. Global Education Monitoring Report. — URL:https://www.unesco.org/gem-report/en/publication/right-start-build-inclusive-societies-through-inclusive-early-childhood-education
6. UNICEF Europe and Central Asia. Early Childhood Intervention and Inclusion. Inklyuziv erta bolalik ta’limi, oilalar bilan hamkorlik va bolalarni qo‘llab-quvvatlashga oid materiallar. — URL:https://www.unicef.org/eca/programme/early-childhood-intervention-and-inclusion
7. UNESCO. Guidelines for Inclusion: Ensuring Access to Education for All. Paris: UNESCO, 2005. — URL: https://unesdoc.unesco.org/in/rest/annotationSVC/DownloadWatermarkedAttachment/attach_import_ca3f4c77-cddb-4f8f-81c3-4ff1c0e848d3?_=140224eng.pdf
8. UNICEF Uzbekistan. Inclusive Education. O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni rivojlantirish va ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirishga oid ma’lumotlar. — URL:https://www.unicef.org/uzbekistan/en/inclusive-education